

Cena stáří

V. V. ŠTECH

Známe už nesmírné škody způsobené národnímu kulturnímu majetku slohovým purismem devatenáctého století. Stačí připomenout Karlštejn, chrám sv. Víta v Praze nebo sv. Barbory v Kutné Hoře, a hned napadne a je zřejmé, jak rozrušila jedinečné organismy chiméra či abstrakce čistého slohu, kult středověku vyrostlý z romantické touhy po minulosti barevnější, hrdinštější a nábožensky čistší. Soustavné zákroky historicky cítících architektů, nedbajících dějinných a kulturních souvislostí, rozrušovaly v našich městech a krajích hodnoty, jež vyrůstaly postupně z náplně času. Proto také víme, jak významně zasáhnul roku 1903 do praxe i do duchovního proudění vídeňský historik a teoretik umění prof. Alois Riegl, úředník vídeňské centrální komise pro ochranu památek, úvahou „*Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung*“, která navodila nové pojetí souvislosti starého umění se životem a způsobila radikální změny postupu ochrany a rekonstrukce našich památek. Rieglův filosofický, vlastně nevýtvarný pohled na staré umění ze stanoviska evoluce, vyzdvihující stálé kolotání života v minulosti, chápal ochranu památek v souvislosti kulturních dějin a jako dědictví renesance. Zdůrazňoval její historický význam v jednotě složek citových a výtvarných i funkci památek jako dokladů vývoje civilizace a závažné svědectví cesty lidstva, osvětlované relikty a logikou tvarů zachovaných výtvorů, osvětlujících jednotlivosti i veliké souvislosti kultur spolu s citovými a náladovými reakcemi. Subjektivní hnutí pojila se v památkách s celky překonaných soustav, které vědecké poznání hmotných dokladů přivádělo v obecné povědomí. Jeho teorie objasňovala nově historii, s níž uměleckou tvorbu spojovala v protihře praktických zřetelů pokroku a kulturních souvislostí.

Rieglovo zkoumání rozlišilo záměrně zřizované pomníky od památek, vznikajících teprve časovou vzdáleností od doby jejich vzniku a vystihlo relativnost historického vývoje. Neboť Alois Riegl směšoval při tom zřetele historické s uměleckými, protože v jeho pojetí tvorba neměla absolutní ceny a historie ochrany památek a jejich včleňování bylo věcí historického vývoje; hodnoty estetické měly podřadný význam. Proklamoval podružnost předpokládané slohové čistoty — ostatně nedosažitelnou a vždy omezenou — vyzdvihnul zato *cenu stáří* jako hodnotu citovou, poetickou, náladovou i s pomíjející malebností. Tento vzpomínkový význam, ona obecná hodnota stáří stala se v jeho koncepci nejzávažnějším důvodem obecné ochrany památek bez ohledu k výtvarnému významu objektů, jelikož směšoval zřetely historické s uměleckými. V jeho evolučním pojetí nejdůležitější byla cena historická, tedy relativní činitel vývoje, vlastně abstraktum, jež se stalo podkladem nové soustavy ochrany, řízené vědeckými zájmy, jež celkem nedbaly o výtvarné hodnoty a zdůrazňovaly užitkový a naukový význam památek roztríděných do kategorií.

Podle Riegla je památkou dílo lidských rukou, zřízené k určitým účelům, které spojuje případně komplexně několik složek prvotních účelů. Označil bych pojmově památku jako *výtvar, útvar nebo objekt, vzešlý ze života nebo z přírody, jehož citové, kulturní, výtvarné hodnoty jsou takové, aby jeho trvání bylo zajištěno veřejnou péčí*. Formule vyjadřuje podle mého soudu obecnost a životní spojitost i závažnost ochrany dokladů minulosti pro přítomnost a zároveň moc, kterou historie — přímo nebo nepřímo — zasahuje ve společnost organizovanou už na jiném podkladě a žijící případně ve změněných hmotných i společenských podmínkách. Přírodní nebo historický předpoklad vývoje či trvání přírodního útvaru slouží potom dále jako jeviště životů, i když se změnili činitelé a byly překonány formy, jež dřívější vývoj určovaly. Tímto vymezením byla naznačena životní spojitost památek s přítomností i její obecnost, jež se vztahuje nedílně k přírodě, historickým monumentům a objektům, které přestávají být pouhými vědními doklady či relikty a dále působí v nové oblasti.

Kdy začíná místo či věc být památkou? Podle mého soudu tehdy, když vystupuje z řady tvořené lidmi a dobou, vymyká se z běhu pospolitého života a z normálních souvislostí bytí. Čas je neviditelný, prožíváme jej, prochází námi a památky jej zjevují, zviditelňují jeho únik a připomínají zákon zašlosti. Spojují nás s minulostí jinak nepostižitelnou. Normální domek mění svůj význam, jestliže se v něm narodil Josef Jungmann nebo František Palacký, koflík, z něhož pívala Božena Němcová, nabývá na závažnosti a stává se zvláštním a vzácností. Mění svoji funkci v historický odkaz, ve článek tradice: vystupuje z řady ostatních výrobků. Stáří ještě jeho význam zvyšuje.

Když objekt vystupuje takto z řady, vzdaluje se prvotnímu účelu. Jeho vzpomínková hodnota mění se v cenu stáří, Rieglem vyzdvihovanou jako zásada a měřítko činnosti ochranné. Stáří účinkuje tehdy jako induktor síly v různých polohách a s nestejnými účinky. Zasahuje do života, mění intenzitu a odůvodňuje snahy, aby bylo zastaveno *vyžití*, přírodní konec věci, díla, útvaru, tedy volný běh přirozeného stárnutí. Nelze zamezit živelné pohromy, zkázy, revoluce a převrasy, tak jako není v lidských silách úplně zrušit vyžití. Přece však zkoušíme u lidí i u děl zpomalovat, oddalovat jejich neodvratitelný konec. Zápasíme s časem, vždyť i v přírodě trvají relikty dávno zašlých období a odolávají jeho nárazům, onomu přirozenému vyžití, jemuž podléhají také památky. V koncepci Rieglově bylo počítáno s odumíráním a odumřením uměleckých děl, což odpovídalo jeho evolučnímu pohledu, kde vývoj byl ztotožňován s pokrokem, takže pohlížel na památky hlavně jako na důležité etapy vývoje lidstva, ve kterých vznikala i odumírala díla. Jejich hodnota byla relativní právě jenom přítomností, cena stáří, dílům přikládána, byla tudíž v podstatě historická. Neboť podle Riegla neexistují absolutní umělecké hodnoty.

Soudím opačně tomuto pojetí nutného konce rozkladem, zničením či vyžitím. Mluveno abstraktně: umělecká díla *nekončí*, nejsou překonávána novými výkony, jež se jenom řadí k předchozím a dále trvají. Neboť umění je jediná sféra, kde člověk odolává moci času. Není v něm pokroku, je proto třeba prodlužovat existenci děl jako u organismů lidských. Nelze pasívně přihlížet hynutí, neboť nejsou pouhými historickými hodnotami, nýbrž působí sumou života jimi objeveného, nadřazeného a adekvátně vyjádřeného formou. Nejde tudíž jenom o cenu stáří, nýbrž o hodnotu života trvale obsaženého ve výtvorech a útvarech. Kromě výtvarného obsahu trvají tu zároveň i složky

Nosticovský palác na Maltézském náměstí — F. Caratti, 17. stol.

*Mouřenín z Morzinského paláce —
F. M. Brokoff*

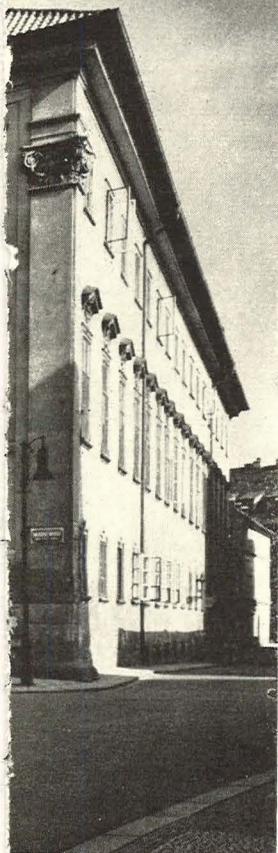

*Noc — plastika na Morzinském paláci —
F. M. Brokoff*

Z malostranských paláců

(Snímky Josef Ehm)

*Morzinský palác
v Nerudově ulici —
G. Santini,
1713—14*

citové a životní, stále platné, jež nutno zachraňovat i v případech beznadějných. Kdyby se zachoval zbyteček Feidiova originálu, nepodniklo by se vše, aby trval i ve své neúplnosti? Proti stáří stál by život, takže nelze vyzdvihovat jen cenu stáří: slouží ovšem správně a užitečně jako zásada a program činnosti ochranné, nestačí však vystihnout i další složky působnosti památek, překračující sféru vědy a kulturní historie. Vyjádřeno obrazně, jsou to jakési špýchary času, nejenom svědectví o dobách a lidech. Obsahují živé síly, které nás spojují s minulostí a s činností a smýšlením předchozích generací.

Šetrnost ke stáří je samozřejmá. Je chráněno, léčeno a udržováno. Kromě piety účinkuje však i moudrost stáří, která přetrvává fyzické chátrání, vyznačuje dále a množí život dalších pokolení.

Víme, jak závažnou částí programu našeho obrození byly památky ve shodě s tehdejší přítomností. Český historismus jistě nebyl útekem od současnosti, nýbrž nedílnou částí politického, hospodářského a kulturního úsilí. Lidé tenkrát cítili, že obsahem Karlštejna nejsou zdi, malby a neúplné jednotlivosti, nýbrž že patří k plnosti národního života. Památky byly argumenty i jeho zárukami. Přístup k nim — podléhající ovšem slohovým zásadám purismu nové renesance, byl zároveň částí evropizace, onoho dohánění a vyrovnávání se okolní cizině. Otázka pokroku nebyla ovšem podružná. Jestliže se ozývaly hlasy a protesty proti Rieglově teorii, bylo to proto, že přicházela z nepřátelské Vídně, takže i památky byly předmětem boje s Vídní, když šlo o majetnictví Pražského hradu, jež byl majetkem české koruny a měl být připsán eráru. Byl to *královský* hrad, nikoli dvorní. Zchátralost této zanedbané a opuštěné enklávy naše lidi bolela. Ale tehdy cítili jako pohrd a urážku, když odcizený Max Dvořák navrhoval, aby pradávné sídlo panovníků a střed zemí bylo pojednáno jako malebná zřícenina a osázeno břečťanem, rostlinou zřícenin. Vyjádřil to patrně architekt Josef Fanta v anketě Národních listů roku 1907, jistě z vlastního slohového názoru. Tehdy věru nešlo o pokrok, nýbrž o citový a politický vztah k jedinečnému útvaru. Zdánlivá pokrokovost česky necitícího Maxe Dvořáka rozčilovala jako typický příklad vídeňského myšlení. Vladislavský trakt Hradu nebyl jenom starožitností, jeho zachování nebylo pouhou odbornou otázkou. Vždyť i u nás vznikala už v prvním desetiletí domácí teorie přístupu k památkám v Klubu za starou Prahu, kde mladí moderní architekti se spojovali s generací romantiků a slohových puristů, bojovali proti bezohlednému pustošení staré Prahy a hledali teoreticky i prakticky cesty k zachování jedinečného organismu staré Prahy, ničené neschopností a bezideovostí sterilních geometrů a lačností spekulantů. Cítili, že nestačí schéma obecné normy a že starobylost sama nemůže zachránit celek města stále rozrušovaného praktickými potřebami, ziskuchtivostí a technickým pokrokem.

Vědělo se, že stáří není hodnotou v sobě uzavřenou a neproměnnou, že účinkuje v různých polohách jako induktor síly a vyvolává už svojí existencí důsledky. Právě v Praze si uvědomujeme jeho moc, neboť mění ráz a intenzitu soužití, působí jako zvláštní duch místa. Obránci staré Prahy pochopili už na počátku století, že zápas o vynikající jednotlivosti města nemůže zachránit celek. Uvědomili si, že v podstatě jde o novou Prahu, jež ovšem není totožná s novodobou moderností. Není pouhým komfortem a vybaveností, nýbrž pokračováním tisíciletého růstu velkolepého útvaru, z něhož vyplývá organičnost, tudíž vrstvení. Hrůzy asanace a nových čtvrtí byly způsobeny neschop-

ností, bezideovostí a podnikatelským spěchem. Praha není patina, ani divadelní dekorace, nýbrž monumentální souhra, vyrostlá za staletí v osudové krajině, která určovala její organičnost, jež zůstává stálým požadavkem v složitém a jedinečném území, kde přírodní podmínky stále zasahují do výstavby a určují dramatickou kontrastnost celku, jež odkázala nám minulost jako podivuhodnou krajinu a sídlo. Vltavské údolí bylo po věky zhodnocováno, jeho výšiny určovaly proporce i stupně vrstevnic. Formovaly charakter vztahu města k řece, jemuž se podřizovaly osobní počiny. „*Locus regit actum*“ — místo určuje děj. Souvislost i kontrasty vytvořené geniálním odhadem prostoru: Týnským chrámem — malostranským Mikulášem, jenž tvoří jedinečný motiv souzvuku hmot a tvarů, vyznívající Hradem a Strahovem. Velikým základním důrazům přírody a architektury se podřizovala živelná výstavba Starého Města i velkorysá dispozice Nového. Ti, kdož pochopili významnost celku, jenž nemá v Evropě obdoby, dovedli připojit bez újmy rázu složky další: Smetanovo nábřeží, jež teprve určilo hradčanské panoráma, velkorysý výstup do volné přírody Chotkovou silnicí. Připojili úměrně ke starožitnému jádru Karlín v dispozici, odpovídající duchu doby i místu pravidelným vedením ulic a členěním bloků a prostorů. Od této věčnosti se odráží zmatek a prázdnota dalších předměstí i falešná parádnost, která nastoupila za tichou krásu a útulnost někdejší Svatovojtěšské a Petrské čtvrti.

Lze říci, že na počátku tohoto století po stavbě Smetanova nábřeží a s komunikací Chotkovy éry byla Praha už úplná, obohacená roku 1879 ještě o Novotného lávku a monumentální Wiehlovu dispozici výstaviště v Královské oboře (r. 1891), rozrušovanou už od roku 1908 (Lapidárium) a potom dále zbytečně rozkotávanou. Za našich časů bylo bohatství pražských pohledů obohaceno jenom u ústí Palackého mostu skladbou okolí Palackého pomníku s pohledem na Emauzy, dnes zase neexistujícím. Tvarově zralý a hotový útvar hlavních pohledů, plod seboujistých epoch, tvořících z plnosti a obsahu dobové vůle, vydržel opakované náporů. Praha trvá dále jako živá náplň krajinné skladby a moudrosti věků v souzvuku pokolení, místa a života. Trvá duch místa jako historický odkaz, závazek a aktivní program. Připomíná stále význam tradice, ještě nepřerušenu souvislost poměru města k řece, kde nad starobylost obdivujeme souvislost poměrů a výšek budov ke kopcům a výsledný charakter místa tisíc let budovaného a dosud v Evropě jedinečného.

Je to dílo v podstatě dokončené. Po roce 1918 přišlo období, kdy faktum státu mohlo způsobit vznik nové Prahy ať již na Bílé hoře nebo na jihu od starého města, kde bylo možno při Vltavě rozvinout novou koncepci, stanovit měřítko odpovídající době, vyvinovat architekturu shodnou s technickým pokrokem a s požadavky společenského pohodlí, stejně po roce 1945, a zachraňovat tak programově dramatickou symfoničnost Prahy historické.

Zmeškali jsme příležitost uplatnit vedle ideálních hodnot praktický život. Dávat mu ráz a příznačný rytmus i onu melodičnost, jakou měly části staré, dokud regulační komise a ostatní instituce nezasahovaly tvrdě v úžasný celek. Nebyla tehdy pochopena základní funkce řeky, vyliďněné úředními budovami a zazděné do vysokých a tvrdých nábřeží. Nebyl rozřešen přístup k Vltavě, jež byla nepochopitelně zkrácena ve svém toku na Maninách, jejíž ramena byla zasypána v Petrské čtvrti a u Císařského mlýna. Přírodou určený drobný reliéf městské zástavby byl zmařen nepoměrem a prázdnotou

dejvického náměstí Velké říjnové revoluce, jehož papírová monumentální rozloha odporuje rytmu a skladbě ostatních organicky vzniklých veřejných prostor.

Necitelnost k hodnotám a rázu místa pokračovala i v podrobnostech. Stačí vzpomenout na zvláštní kout někdejších Šítkovských mlýnů, na intimní konfiguraci zpomaleného života nad vodou a u vody, srovnat jeho srdečnost s trvající věčností a nenápadností Novotného lávky, a hned si uvědomujeme dnešní úpadek smyslu pro místo, které ztratilo jemný poměr k vodárenské věži i k poezii celku. Tvrdá a pustá betonová chodba nesnese srovnání s věčností Novotného lávky. Necitlivě na řeku posazený objekt nemá vztahu k toku, s nímž však posud se spojuje organickou konfigurací i poměry Wiehlovo Smetanova muzeum, jež znovu připomíná, že harmonie celku v prostoru tak závažným je pro město důležitější než dočasná modernost forem. Ryzí techničnost sama nevádí, pokud nerozrušuje spojitost celku. Když vysoké a náročné podskalské nábřeží zrušilo melancholii a dominující velikost skály Vyšehradu, nepoškodil památné místo komunkačně mrtvý tunel, nýbrž prázdná a nepoměrná dekorace cimbuří naň nalepeného.

Jistě soudobost by měla být samozřejmá u všeho, co dnes vzniká, ale umístění a specifické nároky polohy, měřítko a proporce okolí jsou mnohem důležitější pro město vyrůstající z krajiny. Potvrdila to budova bývalého Penzijního ústavu na Žižkově, která rozrazila souvislý reliéf pražských úbočí. Tvůrčí architekt dnešní pochopí dnes — jako chápali stavitelé Týna, Karlova mostu i malostranského Mikuláše, výstavbou tak odchýlného od staroměstského chrámu, postaveného do shluku a tísně středu města —, že místo vskutku určuje děj a žádá neosobitou službu od těch, kdož organizují příští společenský život. Závažnější než dobovost je poloha a význam úkolu, účinky, které jeho splnění vyvolá. Proto v Praze stárí stále zasahuje do zevnějšího i vnitřního života obyvatel. Minulost způsobila v městě kdysi gotickém jedinečné barokní ovzduší, ono zasahuje stále do rázu města, kde i objekt o sobě podružný (bývala to námitka nejčastěji slyšená při každém ničení) může být závažným článkem celkového souzvuku. Minulost je tu nadřazena i dnešnímu počínání, které musí i svojí aktivitou pokračovat v historickém odkazu a nerušit jej. Neboť Praha je hodnotou jako celek, jehož každé rozrušení znamená křivdu a škodu na národní kultuře. Když J. Gočár stavěl v roce 1910 kubistickou Černou Matku boží do Celetné ulice, rozmnožil výrazně plastický reliéf ulice a podřídil se duchu místa. Připojil se k historickému odkazu a rozmnožil aktivním přičínkem tradici prostředí. Město musí mít charakter — nejenom Praha — žádá proto na svých budovatelích moudrou předvídavost, která nepotřebuje antikvárnosti ani sentimentality, jenom cit pro souvislost kulturního a politického programu a pochopení ducha vývoje, jenž se nemůže obracet proti památkám.

Stále se stavělo a pokračovalo. Jistě není možno zastavit tento životní proces. Záleží však na duchu vývoje v době ještě nevyrovnané, ani myšlenkově ani slohově nekonzolidované, která nemůže přiřadit svoje přičínky jako rovnocenné hodnoty a nezná ještě obsah a směr nastávajícího vývoje, takže může jen zpomalovat tempo a přidávat do řetězu staletí toliko nenáročné články, nějak obdobné suše věčným stavbám sterilního období středu devatenáctého století.

V časech obecné nejistoty možno pouze zpomalovat a oddalovat příliš radikální změny, omezovat se na neosobitost plnění úkolů, která se podřizuje a slouží duchu místa, jež nerozrušuje technická věčnost, ale osobnostní domýšlivost a sebejistota ne-

hotové doby. Buržoazní období konce a začátku století zničilo Staré Město, rozkotalo jeho živé centrum a mluvilo ovšem o pokroku. Příznačná je pro tehdejší situaci řeč dr. V. Friče, potomního primátorova náměstka, odpovídající obráncům celku města, rovněž operující pokrokem a znevažováním bořených domů. Soutěže vypisované v potomních desítiletích na novou budovu Staroměstské radnice a na úpravu rynku dokázaly, že tento útvar jednou zasažený v samém středu města nelze obnovit a že důsledkem devastací je vyhlazení. Nenahraditelná škoda souzvuku města a života Prahy, její staleté moudrosti, která přece však i ve svém zkomolení působí nadčasově, připadá věčná a stále živá v krajinné skladbě, hudbě a sudbě.

V nekonzolidované době věru je možno jenom udržovat a prodlužovat věkovité dílo, jež je největším statkem národního celku. Snad někdo namítne jako opačný případ radikální přestavbu Paříže, změnu rázu světové metropole, prováděnou prefektem Haussmannem v době Napoleona III. Ovšem, poloha Paříže je jiná, celek města není soustředěn, řeka Seina má v něm jinou funkci. Hlavně však při takovém uvažování nutno myslet na to, co kde mají a jak to hodnotí, na čem roste národní kultura, jež měla a má u nás základem lidovost a historismus, a konečně, čím je národnímu celku jeho hlavní město. My jistě ceníme lidové umění jinak než ostatní Evropa. Není jen pitoreskním reliktem, nýbrž stále živou silou. Výkony zdánlivě překonané nabývají nového významu, věci a díla stále ožívují a znova působí jako činy kdysi vykonané. Minulost se stále stýká s přítomností, i když všichni toužíme po nových činech a objevných hodnotách organicky vkládaných do živého ústrojí naší kultury.

Když Josip Plečnik upravoval po roce 1918 Pražský hrad, vložil do celku postupně vyrostlého svoje úsilí o sjednocující řád, změnil a zcelil první i třetí nádvoří jakousi velkorysou benátskou koncepcí, ale nezměnil základní poměry a hmoty. Jeho jemné konzervativní formy přidaly Praze novou notu kladně přijímanou. Teprve když chtěl měnit alej za Hradem a přeměnit přírodní ráz jeho okolí, ozvaly se protesty a veliký a čistý umělec se vzdal práce, jelikož mu byl cizí duch místa, kde hodnoty kulturní a politické jsou nedílnou částí vývoje a jejich ochrana je závažnější než požadavek soudobosti, opět a opět vyslovovaný v době, jež ještě nemá jistoty velkých epoch a nemůže měnit organický výsledek a plod tisíciletí. Poznatky vědní, časové nálady a aktivita stejně jako vědecká teorie musí respektovat minulost. Život ukazuje přípustnost a meze jakékoliv obnovy. Karlův most — kolik je v něm ještě původních kamenů, zbylých po katastrofách, obnovách a správkách? A přece je to stále Karlův most, živý článek, dýchající nearcheologickou minulostí. Vídeňská teorie soudobosti se ozvala, když se jednalo o obnovu Brokoffových sousoší, poškozených katastrofou roku 1890. V anketě, pořádané v XIII. ročníku Volných Směrů roku 1909 se jednalo o kopiiích starých děl a o možnosti nových samostatných výtvorů moderních umělců. Naši sochaři tehdy jednoznačně vyžadovali, aby na most byly postaveny skupiny v novém pojetí a formách. Myšlenku soudobosti a teorii dožívání uměleckých děl zvláště temperamentně hájil dr. V. Kramář, když mluvil o senilní době let padesátých, kdy byly na most stavěny sochy Maxů. Prohlašoval, že „naše umělecká potence je stokrát silnější“ a že kopie starých děl na most nepatří. Francouzský sochař E. A. Bourdelle, jenž nedlouho předtím most poznal, jediný vyzdvihl uměleckou hodnotu starých soch a oslovoval pražské přátele „...opust starý most, nádherný a vzbuzující úctu, a tvoř, příteli, jinde své dílo.

Malostranská zákoutí

(Snímky Josef Ehm)

V Tomášské ulici — dům U zlatého jelena —
K. I. Dienzenhofer 1725—26

V Janské uličce —
Šporkův palác a dům Kameník

Na Pětikostelním náměstí

Svatý Hubert a jelen —
plastika F. M. Brokoffa, 1726

Přijmi hrdě, ať ke cti jejich génia jest zbožně a co nejvěrněji vytvořeno znovu, co bylo zničeno.“ Měl pravdu proti těm, kdo ze zásady a teorie žádali na místě starých nová díla. Že teorie soudobosti a dožití nestačí na všechny případy, ukázalo se, když na mostě na místo Brokoffova Ignáce z Loyoly bylo postaveno sousoší Cyrila a Metoděje. Potvrdilo Bourdellův názor, že „personalismus zničí vznešené vlastenectví velkých národních děl“. Neboť skupina vyrostlá z teoretické zásady a z uměleckosti beze složek náboženských, citových, účelových, ze kterých ještě vyrůstala díla Maxů, také bez nutného kamenictví, které by určilo autoru vztah k materiálu, platí jen jako výkon modelační, výrazově chudý, co část „výstavy vzorků“, kdežto kopie protější skupiny účinkuje na mostě ve volném vzduchu a v proudu chodců, nutně rozdílném od zahloubání před originálem v muzeu. Prodlužuje přitom funkci prvotního díla.

Když se v Benátkách zřítla zvonice sv. Marka, požadovali teoretikové, aby nová věž měla nové, době odpovídající formy. Kopie prvotního objektu je však důležitá pro obrysy a skladbu celého města a bylo štěstím — jako pro Karlův most — že zvítězila tradice. Jakousi obdobu tohoto problému máme v Praze u chrámu sv. Víta, jenž byl dostavován z romantické a vlastenecké myšlenky. Když nová hlavní loď se blížila dokončení a jednalo se o spojení starého gotického chóru s touto novou částí, byla tato otázka živě diskutována. Stalo se dokonce, že závažný činitel fungoval na obou stranách, řešících vyvstalý problém. Jako člen Svatovítské jednoty souhlasil logicky s dokončením díla jednou začatého ve smyslu prvotního plánu, kdežto v Klubu za starou Prahu hájil rozdělení architektonického celku ve dva samostatné vnitřky. Ku prospěchu logiky i celku došlo k původně předvídanému sjednocení. Život zvítězil nad teorií, stejně jako na Karlově mostě. Filosoficky pojatá zásada podléhá nutně korekturám nebo vede ke kompromisům — i z Riegla vyčítáme, že není absolutních pravidel ani bezpečných jednoznačných postupů, protože obsah velikých starých děl je jedinečný a nelze u nich končit vyžití, jako se stalo nedávno, když se jednalo o záchranu vrcholných děl našeho sochařství, o Braunova Chronose v Citolibech a o Garina a Onufria v Kuksu, jimž hrozí zkáza chuligány. Našel se sice odborník, jenž kladl systém nad sumu života v těchto veledílech obsaženého, přece však se uplatnila jedinečná moc geniálních děl proti zásadě vyžití. Tady i jinde při konfliktech vznikajících ze srážek zásad obvykle ustupuje postulát soudobosti či modernosti, jinak jistě samozřejmý. Pokud dílo žije, není pouhým dokladem, a jeho vzpomínková cena se nevyrovná přítomnostním důvodům. V teorii kopie nemůže nahradit originál. Je to jistě pravda, ale vzpomeňme na Řecko, kde nemáme vůbec zaručeně dílo velikého starého mistra, nýbrž jenom kopie a parafráze, ale ony mluví k nám o šířce zašlé tvorby. Chronos a Garinus vzněcují duchy, Leonardova Poslední večeře působí magicky i v dnešním trosečném stavu, nedožila a nemůže být nahrazena novým projevem, tak jako v životě udržujeme léčením starce ve vši chatrnosti jejich končení z prostého příkazu citu. Praxe nebude dbát obecných zákonů a bude zápasit o hodnoty, určené k zániku. Strohé pravidlo nemůže rozhodovat ani v poměru k památkám, takže nemáme absolutních receptů na zacházení se starými díly a jejich uplatňování či obnovování jejich obsahu.

Je však nutno zdůraznit, že pravidlo konzervace platí, i když vždy nevystihuje složité okolnosti a složky, vyskytující se v mnohotvárném útvaru jedinečného celku starožitného města, které chce a musí žít a se rozvíjet. Myšlenka Rieglova, plodná a užitečná, není

univerzálním samoučelným receptem ani obecně platným schématem. Riegl sám jako generální konzervátor rakouský věděl o nutnosti památkových kompromisů i o rozporech zásad. Soudím, že organičnost v zásadě je důležitější než modernost, jež nemůže být výhradním požadavkem. Povaha místa je nadřazena jakýmkoli jiným zřetelům. V Praze rozhoduje staré proti novému, zvláště když doba nemá síly vyslovit se plně. Není účinnějšího měřítka v umění než postavit nový výtvar vedle starých; je-li dobrý, sousedství vydrží a připojuje se k předchozím.

Podíváme-li se takto na soubor otázek, spojených s pojmem ceny stárí, je patrné, že nelze vykonávat ochranu památek schematicky určenou metodou. Je to činnost tvůrčí, která rozumí moci života, vnímá génie místa a respektuje tudíž prostředí bez mechanických pravidel, aktivním vtělováním přežitků do nového řádu, aby udržovaly a množily souvislost dobové kultury.

Není na to pravidlo nebo recept, zato je třeba šetrných rukou, citu a vědomí odpovědnosti odborných pracovníků, kteří spravují hodnoty, jež patří nám i budoucím. Tato činnost znamená službu společným lidským cílům, jíž teorie poskytuje jenom všeobecnou podporu při stanovení úředních zákroků. Řekl bych, že úřední i dobrovolní ochránci památek vykonávají funkci obdobnou někdejšímu posláním kněží. Rozhodují o dobru i zlu, o největších společných stacích ve zvláštní době, která jenom zvyšuje a znesnadňuje jejich mravní odpovědnost. Jejich samozřejmá kvalifikace předpokládá ovšem vědomosti historické a technické, zkušenosti, praktickou znalost lidské psychologie a smysl pro souvislost životní a kulturní. Památkářem nemůže být každý, ani výborný pracovník, bez živého výtvarného smyslu, jenž ovšem — podle mého soudu — není dnes náležitě vychováván. Neboť jeho práce předpokládá bytostný zájem o staré umění a o jeho zvláštní vlastnosti, které nevystihne normální osvětářská rutina, jíž je cizí životní závažnost děl, o kterých rozhoduje a u kterých obecné principy často nestačí. Měla by to být zvláštní kvalifikace i příprava a ovšem i jemná pieta a smysl pro zvláštní ráz doby a pro povahu veřejného života. Soudím také, že velmi závažná je i otázka pravomoci, že do našeho ústrojí měly by být vpraveny úřady s jasnou kompetencí, s právem rozhodovat, nikoliv jen radit, a jejich úředníci by měli být ustanovováni centrálně, aby jejich činnost a neodvislost nebyla ohrožována místními zájmy a poměry. Stačily by potom při práci zásady: logika, věcnost, cit pro míru, organičnost a předvídavost či představivost nutných důsledků. Vlastně normální občanské a lidské etnosti, sdružené se znalostí lidí. Budou tak schopni uvažovat, kdy a kde možno doplňovat staré, zda platí rukopis nebo obecná představa účinku organického celku. Prostě řečeno, k ochraně památek je třeba vědomostí, hlavně však bystrých očí, výtvarného citu i porozumění pro zvláštní povahu úkolů.

Doba, kterou procházíme, nepotřebuje tolik osobitosti a originality jako oddanosti veliké službě a pochopení, že se vyměňují základy lidského soužití a kultury nějak obdobně tomu, co se dalo v 6. století po Kristu po rozpadu římského impéria a v době příchodu nových národů, které rušily a ničily tisíciletou souvislost a hledaly tápavě vlastní orientaci. Přirozeně věříme a doufáme i dnes ve tvůrčí činy, v záchranu hodnot, jež postavila v uplynulém tisíciletí Evropa. Ale jako v 6. a dalších stoletích byly náhodou nebo vědomou péčí zachraňovány vymoženosti antiky, tak i dnes je nutno zpomalovat, udržovat a zachovávat, převádět do nastávajících období výsledky dobyté

v minulosti a tak s ní udržovat spojení myšlenkami a díly, vyrostlými z překonaných soustav a stavů.

Tenkrát v 6. a 7. století nedbali o starožitnosti ani o umění antické, protože lidi zaměstnávala přítomnost, byť neladná. Dnes však ve stále zrychlovaném postupu techniky a civilizace, při nepřetržité přestavbě společnosti v době, která ještě nemá svého slohu, uvědomujeme si význam památek jako zásobnic zadrženého času, vznětů a tvůrčí síly. Nevíme, čím nám budou, ale chápeme hodnotu stáří a jeho funkci v rodící se kultuře. Jako tolikrát v minulosti (vzpomeňme na antiku a její význam pro novou kulturu nebo na naše lidové umění) může stáří ulehčovat cestu přicházejícím pokolením svým příkladem a střežit zdroje národní energie. Památky nejsou všelékem, slouží však jako měřítko hodnot, spolutvoří novou teplotu doby, udržují požadavky výtvarnosti jako nutného protikladu holé techničnosti v nejistotě a zmatku přerodu, zachovávají souvislost věků a tím sám tvůrčí prostor národa.

Ochrana takových zbytků minulosti slouží budoucnosti. Svědomité vykonávání památkové péče není jenom vědeckým prospěchem, protože díla někdy zapomenutá udržují život již zanikající a zasahující do souvislostí nové přítomnosti. Vytvářejí tradici, nedílnou životní spojitost a organickou ústrojnost jako protiklad překotného civilizačního spěchu. Formují obsah doby, poměr k životu a světu. Nejsou to pouhé doklady či relikty, nýbrž pomoc proti izolaci člověka dnes žijícího a jeho nutného spojení s minulostí. Co bychom věděli o člověku, kdyby nebylo umění, které zjevuje vztahy, funkce, city, vědomí a je výmluvnější než kroniky a dokumenty.

Ochrana památek, uvědomování moci stáří není staromilství. Jde o přítomnost, o socialistickou kulturu organicky navazující na minulost, o ovzduší či specifický tvůrčí prostor našeho domova, jenž nemá ve světě obdoby. Minulost se tu spojuje s přítomností, množí její intenzitu a podněcuje duchovní samostatnost budoucnosti. Je dosti důvodů k jejich ochraně a prozíravé péči. Cena stáří — vlastně hodnota života stále přítomného, jenž působí ve věcech a dílech a zasahuje dále. Dává přítomnosti celkovou jistotu, jinak rozkouskovanou a neukončenou. Památky působí jako mezníky nekončícího běhu s pochodní, jenž pokračuje osudy a věky. Vymezuji a určují směr jednotlivcům a společnosti, chrání před chaotickým neladem a blouděním.

Literatura

Alois Riegl, *Gesammelte Aufsätze*. Augsburg 1929. Přetisk úvahy „Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung“ (1903).

Volné Směry XII — 1909 Anketa o kopiích soch F. M. Brokoffa na Karlově mostě.

Ochrana památek. Sborník Klubu za starou Prahu na rok 1960, Praha, Orbis.

Viktor Kotrba, Max Dvořák a ochrana památek v českých zemích. Umění IX. — 1961.